

NICOLAE TITULESCU ÎN ULTIMII ANI AI VIEȚII

de NICOLAE PETRESCU

Personalitate proeminentă a frământatei perioade interbelice, unul dintre cei mai de seamă gânditori și apărători ai nobilelor idealuri ale patriei și întregii omeniri, Nicolae Titulescu a suscitat încă din timpul vieții interesul unor specialiști sau publiciști care i-au dedicat numeroase pagini.

La împlinirea unui veac de la nașterea marelui patriot și diplomat, a cărui memorie o omagiază cercuri largi internaționale, cercetarea științifică de la noi din țară și-a concentrat eforturile în vederea aprofundării studiului asupra activității lui Nicolae Titulescu spre a reda amploarea dimensiunilor universale ale gândirii și acțiunii sale. Ca urmare a hotărârii conducerii superioare de partid și de stat, Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, în colaborare cu Ministerul Afacerilor Externe și Direcția Generală a Arhivelor Statului, i-a revenit îndatorirea de a realiza o mare expoziție dedicată eminenței personalității. Paralel cu materialele primite de la cele două instituții centrale, cu care s-a desfășurat o colaborare fructuoasă, au fost utilizate exponate aflate în valoroasele colecții ale Muzeului Național de Istorie, la care s-au adăugat cele achiziționate prin ultimele investigații în arhive, biblioteci, muzee, de la descendenții unor foști colaboratori ai ilustrului diplomat. Unele dintre documentele intrate în patrimoniu se referă la ultima perioadă a vieții marelui patriot și se adaugă informațiilor cuprinse în capitolul special din remarcabila monografie dedicată de dr. Ion M. Oprea¹, aceluia din recenta realizare de prestigiu *Titulescu și strategia păcii*², precum și altor lucrări deosebite de valoroase³.

*

Din anul 1912 de când a primit mandatul pentru Adunarea Deputaților și pînă la demiterea sa din guvern, la 29 august 1936, Nicolae

¹ I. M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Edit. Științifică, București, 1967.

² *Titulescu și strategia păcii*, coordonator Gh. Buzatu, Edit. Junimea, Iași, 1982.

³ *Mari figuri ale diplomației românești. Nicolae Titulescu*, colectiv de coordonare : Aurel Duma, Dumitru Aninoiu, Vasile Șandru, Constantin I. Turcu, studiu introductiv Ștefan Andrei, Edit. Politică, București, 1982 ; Ion Grecescu, *Nicolae Titulescu, concepție juridică și diplomatică*, cuvînt înainte de Ștefan Andrei, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1982.

Titulescu a desfășurat o activitate de excepție, pe măsura covârșitoarelor sale calități, în viața politică, dar mai ales în cadrul relațiilor internaționale, fiind considerat drept unul dintre cei mai de seamă diplomați ai lumii interbelice. Previziunile la debutul său oratoric în Parlament, formulate de Take Ionescu, au fost confirmate cu prisosință prin ascensiunea lui Nicolae Titulescu pînă la cele mai înalte culmi ale prestigiului intern și internațional⁴. Din nefericire nu la fel s-a întîmplat cu urarea făcută cu același prilej de a fi ocolit de amărăciuni, deoarece în ultima parte a vieții le-a cunoscut din plin.

După o îndelungată și prodigioasă activitate politică și diplomatică, fiind titular la Ministerul de Finanțe la vîrsta de 35 de ani, considerat cel mai tînăr ministru de externe din Europa, „copilul teribil“ al Societății Națiunilor și, caz unic, de două ori președinte al Adunării sale, Nicolae Titulescu — spirit lucid, patriot ardent, plin de devoțiune și militant ferm în apărarea păcii — a fost scos din guvern la 29 august 1936 ca urmare a presiunilor exercitate de forțele fasciste și de unele cercuri reacționare interne⁵. Nicolae Titulescu a aflat de demiterea sa la Cap Martin, în sudul Franței, unde se afla suferind de cîteva zile. Măsura privind demiterea sa a fost luată cu multă precauție din teama de a nu fi alertate cercurile internaționale. „Demisia guvernului, criza ministerială — își amintea unul dintre colaboratorii cei mai apropiați lui Nicolae Titulescu — a izbucnit, cel puțin pentru noi care eram așa departe de țară și așa de puțin în curent cu sforăria politică, ca din senin“⁶. Un timp nu s-a știut nimic precis asupra hotărîrii care se va lua nici la Ministerul de externe. Atît Dragu, cît și Grigore Ciuntu în convorbirile telefonice avute cu colaboratorii lui Nicolae Titulescu nu au putut transmite decît zvonurile care circulau „că toată criza este provocată numai și numai ca să-l scoată pe ministru din guvern“⁷. În zadar cei apropiați s-au zbatut să-l convingă pe Nicolae Titulescu că nu vedeau de ce, tocmai atunci regele, fără nici un motiv, s-ar fi hotărît să-l scoată din guvern fără să-l cheme în țară sau să aștepte întoarcerea lui.

Ignorînd factorii de ordin extern ce au contribuit la demiterea sa, Nicolae Titulescu le-a ordonat că motivul real nu poate fi decît voința regelui de a-l debarca, arătîndu-le că nu știau „cît este de lichea“ și că „nu poți avea încredere în el. Mai ales este laș și cînd ești departe de el te lovește în spate fără nici un scrupul“⁸. Vestea demiterii sale, Nicolae Titulescu a aflat-o printr-un comunicat al postului de radio București, potrivit căruia guvernul din care făcea parte a demisionat, iar

⁴ *In memoriam Nicolae Titulescu*, editor Ion Grecescu, Edit. Politică, București, 1982, p. 221.

⁵ *Titulescu și strategia păcii*, p. 275—304; Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 341 și urm.; I. Chiper, FI. Constantiniu, *Din nou despre cauzele înlăturării din guvern a lui N. Titulescu*, în „Revista română de studii internaționale“, nr. 2, 1969, p. 37—53; George Potra, *Ecouri în presa internațională ale înlăturării lui Nicolae Titulescu din viața politică a României (29 august 1936)*, în *Mari figuri ale diplomației românești, Nicolae Titulescu*, p. 268—293.

⁶ *Cum a aflat ministrul Titulescu că a fost scos de la Ministerul Afacerilor Străine*, însemnări de N. Raicoviceanu, Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 153.766.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

președintele său era însărcinat să constituie un nou cabinet cu aceiași miniștrii, dar fără participarea sa⁹. Știrea a produs stupeoare în cercurile politice cele mai largi, provocând vii comentarii, la posturile de radio și în paginile marilor cotidiene, asupra semnificației și consecințelor demiterii lui Nicolae Titulescu, unanim recunoscut conducătorul cel mai autorizat al politicii externe românești și unul dintre cei mai străluciți diplomați ai timpului. Reprezentanți ai opiniei publice din țară și din străinătate, prin telegramele trimise, și-au exprimat simpatia pentru marele diplomat, au condamnat cu indignare măsura luată de cercurile politice de la București¹⁰.

Boala care îl chinuia pe Nicolae Titulescu încă înainte de aflarea demiterii sale¹¹ s-a agravat brusc. Inițial a fost pus diagnosticul de malarie, care ulterior a fost infirmat. Etiologia maladiei nu a putut fi stabilită, constatându-se doar o anemie foarte gravă¹². Boala, potrivit unei păreri acreditate de Nicolae Titulescu, s-ar fi datorat unor acțiuni prin care agenturile hitleriste au încercat să-l suprime. Presupunerea marelui diplomat, adversar ireductibil al fascismului, poate avea acoperire, deoarece el fusese vizat spre a fi exterminat încă din decembrie 1933, ca urmare a rolului său în dizolvarea Gărzii de Fier¹³. În iunie 1934 cabinetul negru din secția a IV-a Ministerului de Externe de la Berlin hotărâse asasinarea sa și a lui Jean Louis-Barthou în timpul vizitei oficiale la București a ministrului de externe al Franței¹⁴. După atentatele de la Marsilia, un ofițer de la Biroul de informații și contrainformații al Statului Major Francez, care anunțase planurile privind asasinarea cancelarului Dolfuss și a regelui Alexandru al Jugoslaviei, a fost adus de mareșalul Franchet d'Esperey la Nicolae Titulescu, avertizându-l că lui „nu i se rezervă glonțul, ci altceva”¹⁵. După acest avertisment Nicolae Titulescu a avut două crize puternice, în martie 1936 când la Paris, în timpul unei reuniuni cu miniștrii Înțelegerii Balcanice, i s-a făcut deodată rău, fiind nevoit să stea la pat, și în timpul conferinței de la Montreux, unde fiind invitat la dejunul dat de delegația Turciei a avut aceleași simptome¹⁶. Toate aceste date ar putea duce spre concluzia că boala gravă prin care a trecut Nicolae Titulescu în toamna anului 1936 s-a datorat unui proces provocat. Totodată trebuie luat în considerație și faptul că Nicolae Titulescu mai suferise de anemie¹⁷ încă din anul 1927 și atunci agravarea situației sănătății sale în 1936 ar apărea ca o redicivă, urmare a unui proces fiziologic involutiv fără a fi premeditat de cineva.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² I. M. Oprea, op. cit., p. 368—369.

¹³ Emilia Sonea, G. Sonea, *Viața economică și politică a României, 1933—1938*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 59; J. de Launay, *Titulescu et l'Europe*, Editions Byblos, Nyon, 1976, p. 108.

¹⁴ J. de Launay, op. cit., p. 108.

¹⁵ „Ultima oră”, 22 aprilie, 1945.

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ J. de Launay, op. cit., p. 21.

Drama marelui diplomat, turburătoare prin gravitatea situației și cauzele rămase obscure, a fost agravată și de ostilitatea pe care diferitele oficine fasciste i-au arătat-o. În timp ce profesorul Abrami, reputat internist, și confrății săi încercau să-l ajute pe Nicolae Titulescu, marelui diplomat i se trimiteau numeroase scrisori de amenințare. În presa fascistă apăreau articole de genul celui publicat într-un ziar din Viena, potrivit căruia ar fi încercat să se sinucidă pentru a scăpa de consecințele disgrației¹⁸.

Starea extrem de gravă a sănătății lui Nicolae Titulescu a produs o impresie fără precedent în opinia publică internațională, de la straturile cele mai de jos pînă la nivelul cercurilor oficiale din multe state ale lumii. În țară, forțele democratice au manifestat o profundă simpatie pentru marele patriot și apărător al păcii. Comitetul Român al Reuniunii Universale pentru pace, constituit în urma congresului mondial de la Bruxelles în septembrie 1936, l-a desemnat pe Nicolae Titulescu președinte de onoare¹⁹, iar în timpul adunării antirevizioniste de la Satu Mare din octombrie 1936 participanții au defilat simbolic cu placarde pe care era trecut numele său, luptător vajnic în apărarea hotarelor țării²⁰.

În timp ce adversarii îl șicanau cu scrisori de amenințare, Nicolae Titulescu a primit o voluminoasă corespondență prin care mulți dintre cei ce nu-l cunoșteau decît după nume îi ofereau bani spre a se îngriji, propunîndu-i, pe lângă locuință, și pază spre a i se putea asigura securitate deplină²¹. În Anglia, întreaga presă, indiferent de orientare sau destinație, a publicat numeroase articole despre Nicolae Titulescu. „Ziarele muncitorești din centre mici — se arată într-o telegramă expediată la 26 septembrie 1936 din Londra către Ministerul de Externe — i-au adresat mișcătoare urări de însănătoșire ca unui luptător de inimă pentru pace și dreptate și toți cît cred în aceste lucruri sînt cu sufletul lîngă patul de suferință al lui Titulescu“²². Din nici un ziar britanic, chiar și din cel al copiilor, nu au lipsit știrile despre starea sănătății lui Nicolae Titulescu. O apreciere de-a dreptul emoționantă a adus-o personalității lui Nicolae Titulescu ziarul „News Chronicle“ din 22 septembrie 1936, în paginile căruia se arăta: „Una dintre puținele, foarte puține lumini puternice și splendide care au strălucit în oribila viață a Europei după război, a început a se stinge și poate nu va mai lumina niciodată. Titulescu, poate cu excepția lui Briand, a stat ca o personalitate izolată în jurul masei omenirii. În el se rezumă o civilizație veche, se coboară din vechii umaniști din veacurile trecute. El nu s-a ridicat decît după război, dar de atunci a fost o forță europeană aproape fără pereche. Poate că acum e prea tîrziu ca Titulescu să mai poată sări în ajutorul țării: ale, dar despre el ne vom aminti că n-a fost orbit de mîndria patriotică pentru a nu-și da seama că țara lui nu poate exista izolată.

¹⁸ Muzeul de Istorie al R.S.R., V. M. fără nr. de inventar. Indicativul V. M. se referă la copii xerox sau clișee după documente din arhiva Ministerului de Externe și Direcția Generală a Arhivelor Statului.

¹⁹ „Adevărul“, 12 septembrie 1936.

²⁰ „Realitatea ilustrată“, 5 octombrie 1936.

²¹ Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 153.770.

²² *Ibidem*, V.M., f.n.i.

Epitaful cel mai potrivit pentru Titulescu este : a fost un om civilizată²³. Chiar și ziarele britanice mai puțin favorabile României i-au adus lui Nicolae Titulescu, în acele zile de grea cumpănă, cele mai călduroase elogii. „Catholic Herald“ scria : „România este o țară relativ mică. Strălucirea, prestigiul și marea forță intelectuală a lui Titulescu a dat românilor o situație de mare putere în adunările internaționale și nici un om politic nu ignora cuvântul lui Titulescu“²⁴. Posturile de radio din Anglia au anunțat neconținut buletine referitoare la starea sănătății lui Nicolae Titulescu. De fapt după cum concluziona raportul trimis Ministerului de Externe : „În primul rînd afecțiunea fără pereche arătată de poporul englez lui Titulescu se răsfrînge asupra poporului român“²⁵. Reprezentanți ai cercurilor conducătoare din Franța și Anglia s-au interesat de starea sănătății lui Nicolae Titulescu, iar cei din Cehoslovacia și Jugoslavia au manifestat deplina grațitudine pentru tot ceea ce a făcut pentru popoarele lor cel care fusese animatorul Micii Înțelegeri și creator al Înțelegerii Balcanice²⁶. Ziarul „Pravda“, încă din primele zile ale bolii, îi adresase o caldă urare : „În interesul patriei lui noi îi dorim să se restabilească și să aibe putere de tînăr“²⁷.

Nicolae Titulescu, puternica personalitate care considerase „soarta opera celor tari și scuza celor slabi“, părăsind sudul Franței s-a stabilit la Saint Moritz, unde an de an obișnuia să vină încă din tinerețe și, în cîteva luni, a reușit să înfrîngă boala. În semn de recunoștință pentru localitatea care i-a facilitat recăpătarea sănătății, între anii 1937—1939 a organizat Cursa internațională de schi(slalom) dotată cu „Titulescu Challenge Cup“²⁸. După un scurt sejur la Geneva, orașul care îl consacrase ca personalitate de primă mărime, Nicolae Titulescu — ostracizat de cercurile politice de la București — s-a stabilit în Franța, revenind la vechea profesie pentru care manifestase atita pasiune și competență încă din tinerețe. Ca jurist-consult internațional de reputație mondială, a reușit să realizeze importante venituri și să-și onoreze datoriile contractate în timpul bolii. Din sumele strînse o mare parte a investit-o în cumpărarea unui important număr din acțiunile Societății Civile Funciare „Primavera-Cap“ pentru o vilă și o întindere de pămînt de 23 000 m² în apropierea Cazinoului de la Monte Carlo²⁹.

Cu toate că în prima parte a anului 1937 dădea încă vădite semne de slăbiciune și nu avea nici o însărcinare oficială, Nicolae Titulescu, care cîndva de la tribuna Societății Națiunilor arătase că „omul tare nu-și părăsește lucrul zilnic în fața greutăților ivite“³⁰, și-a reluat activitatea în vederea apărării cauzei păcii. Avînd onoarea să prezideze

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ I. Oprea, *op. cit.*, p. 369.

²⁷ Muzeul de Istorie al R.S.R., V.M., f.n.i.

²⁸ „Titulescu Challenge Cup“, Ski Alpin & Kurverein St. Moritz, 1939 — Muzeul Național de Istorie al R.S.R., nr. inv. 116.810 ; Nicolae Petrescu, *Nicolae Titulescu Sports — a hobby of the illustrious statesman, Sports in Romania*, „Magazine of the Romanian Olympic Comitee“, 2, 1982, p. 4—6.

²⁹ Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 153.770.

³⁰ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. Politică, 1967, p. 380.

dejunul Societății medicale a litoralului mediteranian la Cap Martin, în 11 aprilie 1937, Nicolae Titulescu preconiza „spiritualizarea frontierelor“ în locul revizuirii lor, insistând asupra „egalității dreptului la muncă și bogățiile economice ale lumii bazată pe statu-quo-ul teritorial“, iar pentru revitalizarea Societății Națiunilor și asigurarea securității colective, aplicarea concomitentă de „sanțiuni economice universale și militare regionale“³¹. În urma vizitelor efectuate la Paris, în primăvara anului 1937, Nicolae Titulescu a conferit cu dirigenții politicii franceze, semnalându-le pericolele ce planau asupra securității colective.

Intenționînd să sondeze opinia cercurilor diplomatice sovietice Nicolae Titulescu s-a întilnit cu Maxim Litvinov din inițiativa acestuia la Talloires³², la 28 mai 1937. Știrea întrevederii a produs în cercurile diplomatice din Geneva o profundă impresie, ea fiind considerată „în mare măsură continuarea logică a discuțiilor lui Titulescu la Paris“³³. Întilnirea a fost urmărită cu vădit interes deoarece, de la ultima întvedere dintre Nicolae Titulescu și Maxim Litvinov în 1936, „axa Roma-Berlin a ajuns la stabilirea în Europa Centrală a zonelor de influență care tind să excludă orice posibilitate de a menține rețeaua de prietenii și alianțe franceze și în orice caz în a slăbi sensibil nivelul moral și eficacitatea materială“. După ce au studiat situația generală a Europei centrale și orientale, a Micii Înțelegeri, a chestiunilor balcanice și Mediteranei orientale sau viitorul Societății Națiunilor, cele două personalități au conferit pentru o politică activă și dinamică în vederea salvării sistemului securității colective prin regruparea puterilor pacifiste. În strînsă legătură cu întvederea de la Talloires, cercurile internaționale au așteptat „cu cea mai vie curiozitate vizitele apropiate ale lui Nicolae Titulescu în Anglia și Cehoslovacia“³⁴.

În scurt timp, la invitația forurilor britanice, Nicolae Titulescu a sosit în Anglia. După diferite întvederi cu personalități din această țară, el a susținut mai multe conferințe, dintre care două în Camera Comunelor — pentru majoritatea conservatoare și pentru opoziția laburistă —, celelalte la Universitățile din Oxford, Cambridge și la Institutul Regal pentru Afaceri Externe³⁵. Expunerile au abordat aceleași probleme stringente de securitate colectivă, arătînd că fără a reforma pactul Societății Națiunilor pacea poate fi salvată prin negocieri în domeniul politic, cît și în cel economic, prin acorduri de asistență militară regională, prin întărirea instituțiilor destinate să mențină pacea. Totodată — după ce a acuzat marile puteri de lipsă de solidaritate — Nicolae Titulescu a subliniat necesitatea ca Marea Britanie să adopte o atitudine mai interesată în menținerea păcii în Europa centrală și de sud-est³⁶.

La 19 iunie 1937 Universitatea Komensky din Bratislava a decernat lui Nicolae Titulescu titlul de „Doctor Honoris Causa“ pentru meri-

³¹ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Edit. Științifică, București, 1967, p. 556.

³² Valter Roman, *Evocări*, Edit. Eminescu, București, 1980, p. 49.

³³ „Le Petit Journal“, 30 mai 1937 — Muzeul de Istorie al R.S.R., V.M., f.n.i.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ „Universul“, 5 iunie 1937 ; „Dimineața“, 6 iunie 1937.

³⁶ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, p. 553—567.

tele științifice pe care „le-a dobândit prin opera sa științifică de o viață“, pentru „merite deosebite în activitatea sa pe linie de stat, pentru menținerea păcii în Europa centrală“³⁷.

Considerînd acordarea înaltului titlu drept un simbol „a unei coope-rări politice de 18 ani fără întrerupere bazată pe cea mai desăvîrșită comunitate de idealuri“³⁸, Nicolae Titulescu arăta în discursul de mulțumire că „acest simbol trebuie să însemne consacarea unei noi și solide integrări a României în sistemul politic din care face parte de 16 ani...“. În vederea preîntîmpinării războiului, marele diplomat preconiza pe lîngă menținerea Pactului Societății Națiunilor și semnarea acordurilor de asistență mutuală regionale, obligația ca „fiecare stat membru al Societății Națiunilor să declare dinainte și în timp util politica pe care o va urma în cazul unei eventuale agresiunii“³⁹.

Militînd cu feroare pentru apărarea păcii și implicarea mai activă a României în sistemul menit să o consolideze, Nicolae Titulescu a păstrat același atașament și devoțiune pentru interesele patriei. Slujirea lor i-a rămas profesiune de credință, cum preciza la sfîrșitul lunii iunie 1937: „Țin să se știe că dacă am fost în trecut, în orice clipă în serviciul națiunii mele, mă consider și azi tot în serviciul ei și datorita de a lucra pentru binele și apărarea ei de rele nu va înceta decît o dată cu viața mea“⁴⁰. Animat de această dorință arzătoare, marele patriot s-a întors în țară hotărît să se stabilească definitiv și să lucreze pentru binele ei.

Trecînd peste opreliștile puse de cercurile reacționare, Nicolae Titulescu a revenit în țară la sfîrșitul toamnei, fiind întîmpinat cu deosebită simpatie de forțele politice democratice care și-au disputat întîietatea de a-l vedea înscris pe listele lor în viitoarele alegeri parlamentare din dorința de a realiza un guvern de uniune democratică sub președenția lui⁴¹. În speranța că i se va încredința un curs de drept internațional, care urma să se înființeze potrivit hotărîrii consiliului Facultății de drept de la București, sau va fi angajat de o serie de societăți care îl solicitaseră ca avocat⁴², Nicolae Titulescu a luat o serie de măsuri pentru amenajarea casei sale din șoseaua Kiseleff⁴³. Propus pe lista cu numărul de ordine 12 a Partidului Național Țărănesc în circumscripția electorală Olt în alegerile pentru Adunarea Deputaților⁴⁴, de la 20 decembrie 1937, Nicolae Titulescu a fost amenințat de Garda de Fier cu combaterea cea mai violentă spre a împiedica reintrarea sa în politica internă⁴⁵. Conducătorii legionari formaseră echipe care să desfășoare o propagandă ostilă

³⁷ *In memoriam Nicolae Titulescu*, p. 59.

³⁸ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 821.

³⁹ *Ibidem*, p. 826.

⁴⁰ „Universul“, 25 iunie 1937.

⁴¹ I. Oprea, *op. cit.*, p. 376.

⁴² *Ibidem*, p. 376; Biblioteca Centrală de Stat, Secția Manuscrise, ms. M, nr. 48, T. 65: Nicolae Titulescu către Cornelia Nenișor, 12 mai 1939.

⁴³ Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 111.244.

⁴⁴ „Monitorul oficial“, 30 decembrie 1937, p. 9788.

⁴⁵ M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de fier — organizație teroristă de tip fascist*, Edit. Politică, București, 1971, p. 184.

lui Nicolae Titulescu, iar un juriu gardist, pentru participarea sa la dizolvarea Gărzii de fier în decembrie 1933, îl condamnase la moarte ⁴⁶.

În condițiile în care societăților li s-au interzis să-l angajeze, iar din cauza amenințării legionarilor a renunțat la campania electorală în județul Olt, Nicolae Titulescu, după o scurtă călătorie în Oltenia spre a revedea locurile al căror rod se considera, a fost nevoit să părăsească patria păstrînd gîndul reîntoarcerii ⁴⁷.

Nicolae Titulescu, care în timp ce deținuse portofoliile la Ministerul Afacerilor Străine reușise să realizeze o largă convergență în problemele vizînd politica externă ⁴⁸, beneficiind de principiul „exteritorialității“, nefiind atacat de partidele din opoziție, în lupta lor cu guvernele din care făcea parte ⁴⁹, a cerut la sfîșitul anului, printr-o telegramă, să fie înscris în P.N.Ț. ca simplu membru fără condiții ⁵⁰. Gestul său se datora excluderii oricărei posibilități de reconciliere cu regele Carol al II-lea. Orientarea acestuia spre dictatură prin instalarea guvernului Goga-Cuza a fost considerată de Nicolae Titulescu drept un risc ce putea implica îndepărtarea politicii externe a României de linia ei tradițională, iar el spera că odată cu revenirea lui Iuliu Maniu la șefie să facă front comun împotriva regelui, P.N.Ț. putînd reprezenta mai bine ideea politicii externe alături de aliați ⁵¹.

Dacă opinia publică îl desemnase în lipsă senator, văzînd în Nicolae Titulescu același adversar ireductibil împotriva fascismului, cercurile politice conducătoare au încercat să-i retragă cetățenia, în timp ce Franța avea să-l adăpostească din nou pînă la sfîrșitul vieții.

Avînd în vedere calitatea lui Nicolae Titulescu de membru al Comisiei Internaționale de Cooperare Intelectuală și al Consiliului de administrație al Institutului de Cooperare Intelectuală, guvernul francez i-a acordat dreptul de a beneficia de privilegiile și imunitățile diplomatice, iar Departamentul Politic Federal al Elveției viza permanentă ⁵². Instituțiile specializate de pe lîngă Societatea Națiunilor l-au menținut pe Nicolae Titulescu în conducerea lor și i-au solicitat colaborarea. În acest sens Institutul Internațional pentru unificarea dreptului privat aducea lui Nicolae Titulescu la cunoștință că, după retragerea Italiei din Societatea Națiunilor, guvernul a decis să denunțe angajamentul relativ la menținerea Institutului la Roma și totodată supunea competenței sale anteproiectul propus de Camera Internațională de Comerț pentru o lege asupra arbitrajului în dreptul privat ⁵³. Institutul de Cooperare Intelectuală îl informa prin două adrese în septembrie 1939 că, în pofida circumstanțelor și în limita atribuțiilor sale, se va forța să mențină rețeaua legăturilor intelectuale pe care comisia a reușit să le stabilească în cea

⁴⁶ E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 267—268.

⁴⁷ B.C.S., Secția Mss., ms. M, nr. 48, T 65 : Nicolae Titulescu către Cornelia Nenișor, 12 mai 1939 ; J. de Launay, *op. cit.*, p. 181 ; I. Oprea, *op. cit.*, p. 376.

⁴⁸ Dr. I. Scurtu, *Poziția partidelor politice față de activitatea diplomatică a lui N. Titulescu (1932—1936)*, în *Titulescu și strategia păcii*, p. 233.

⁴⁹ Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 116.636.

⁵⁰ „Universul“, an. 55, nr. 3 din 4 ianuarie 1938.

⁵¹ „Dreptatea“, an. XXII, seria III, nr. 305 din 13 martie 1947.

⁵² Muzeul de Istorie al R.S.R., V.M., f.n.i.

⁵³ *Ibidem*, 85/V.M., 86/V.M.

mai mare parte a țărilor și manifesta speranța fermă de a putea conta pe prețioasa sa colaborare⁵⁴. Academia Diplomatică solicita în decembrie 1940 celui care îi fusese vicepreședinte și președinte ajutor moral și material⁵⁵.

Cu fiecare prilej Nicolae Titulescu a militat în sprijinul păcii și colaborării, dînd glas marilor idealuri pe care le susținuse dintotdeauna. Nu întîmplător, în discursul ținut la decernarea premiilor ediției din 1939 a competiției internaționale de schi ce îi purta numele, adresa tinerilor un apel patetic : „Spuneți-vă că vouă vă revine misiunea de a face lumea mai bună și pentru aceasta faceți din dragostea pentru semenii voștri legea însăși a vieții voastre“⁵⁶.

Personalitate politică de primă importanță avînd o cunoaștere aprofundată a politicii internaționale, o mare autoritate nu numai în Europa, dar și în America, Nicolae Titulescu a fost solicitat de numeroase agenții de presă. „Presse-Actualité“ se considera satisfăcută dacă ar avea posibilitatea de a difuza regulat ideile marelui diplomat și pe ale țării sale prin cîte două articole pe lună cu subiecte din actualitate în presa europeană și în 200 de ziare americane, ceea ce ar fi reprezentat o sursă foarte puternică de propagandă⁵⁷. „Fundația Carnegie pentru Pacea Internațională“ i-a solicitat la 3 mai 1940 un binevoitor concurs pentru revista „L'esprit international“ consacrată de la începutul războiului studiului problemelor pe care le va pune reconstrucția politică, economică și morală a Europei. Articolul urma să fie pe tema „Dreptul micilor state la viață“ sau să cuprindă orice alt subiect în care Nicolae Titulescu să-și expună vederile personale asupra reorganizării raporturilor internaționale după război⁵⁸. La rîndul său, „World Review“, ce avea între autorii ei un mare număr de diplomați și înalți funcționari, care se adresa unui public de mare influență, s-ar fi considerat onorată de un articol al lui Nicolae Titulescu despre Europa. Totodată, la 13 iunie 1939 lui Nicolae Titulescu i se propusese să conducă ziarul „Tribuna națiunilor“⁵⁹.

După reîntoarcerea sa în Franța, Nicolae Titulescu — spre a curma criticile cercurilor conducătoare de la București, ce-l acuzaseră că „prin imensele-i resurse dominase guvernele franceze, Quai-d-Orsay-ul și mai cu seamă presa franceză“⁶⁰ — și-a impus aproape un an o atitudine rezervată față de situația internațională a României, rămîind izolat în sudul Franței, la Cap Martin. Deși tot timpul a urmărit cu atenție evenimentele internaționale și repercusiunile lor asupra intereselor țării sale, s-a abținut să acorde interviuri sau să facă declarații cu caracter politic. Numai boala soției și necesitatea asigurării unei asistențe medicale de calitate l-au determinat să reia contactul cu Parisul⁶¹.

⁵⁴ Ibidem, V.M., f.n.i.

⁵⁵ Ibidem, V.M., f.n.i.

⁵⁶ „Titulescu challenge Cup“, Ski Alpin & Kurverein St. Moritz, 1939, Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 116.810.

⁵⁷ Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 116.890.

⁵⁸ Ibidem, 135/V.M.

⁵⁹ Ibidem, V.M., f.n.i.

⁶⁰ Arhiva Istorică Centrală, fond Casa Regală, dosar 1938, f. 1.

⁶¹ B.C.S., Secția Mss., mss. M., nr. 48, T.6 : Nicolae Titulescu către Cornelia Nenișor, 12 mai 1939.

Precipitarea situației internaționale ca urmare a concesiilor făcute Germaniei hitleriste în concilierile de la München, despre care Nicolae Titulescu spunea că „în septembrie trecut am fost la un pas de război“, și mai ales ocuparea Cehoslovaciei⁶² l-au scos din atitudinea rezervată. Cu toate nedreptățile suferite din partea cercurilor conducătoare de la București, a considerat că trebuie să facă primul pas pentru a-și pune serviciile în slujba patriei⁶³. Generoasa ofertă a rămas fără ecou, starea de boicot fiind menținută asupra marelui patriot. Îngrijorat de noua turnură în relațiile internaționale, Nicolae Titulescu a urmărit cu atenție poziția României și corectitudinea cu care înțelegea să-și respecte angajamentele față de alte state, a intervenit în presa străină spre a clarifica unele neînțelegeri referitoare la evenimentele legate de Balcani⁶⁴. Când acordul anglo-turc semnat la 12 mai 1939 a fost considerat în contradicție cu Pactul Balcanic, Nicolae Titulescu — principal creator și fost președinte al Înțelegerii Balcanice — a luat atitudine, considerând că a lăsa să se acrediteze o astfel de greșală ar dăuna bunei înțelegeri internaționale. Cu temeinicie a demonstrat că noul acord este o completare binevenită a Pactului Balcanic, care lăsa prin prevederile sale posibilitatea găsirii de forțe suplimentare capabile să ajute statele balcanice, iar Anglia în calitatea ei de mare putere putea fi în măsură să-și dea concursul⁶⁵.

În urma unui articol apărut în „L'Ordre“ la 29 mai 1939 — care anunța lichidarea Pactului Balcanic ca urmare a neutralității Jugoslaviei în conflictul italo-albanez și a acordului economic semnat de România cu Germania — marele diplomat a luat din nou atitudine. Prin scrisoarea deschisă adresată acestui ziar arăta că Jugoslavia nu avea obligația de a sprijini Albania — care nu era membră a Înțelegerii Balcanice — și mai ales posibilitatea, deoarece nici o mare putere nu era alături de ea. Referitor la acordul economic româno-german a precizat că, indiferent de angajamentele economice, România, potrivit celor două principii fundamentale ale politicii sale externe — menținerea integrității teritoriale și respectarea cuvântului dat — își va îndeplini obligațiile internaționale care decurg din Pactul Balcanic, iar cine și-ar închipui că ea ar rămâne neutră la atacarea unui aliat al său ar aduce o jignire nemeritată țării sale. „De altfel — conchidea marele diplomat — România a dovedit cu prisosință în timpul crizei cehoslovace că știe să meargă dincolo de angajamentele scrise atunci când interesul comun o cere. Dar ea a fost singură în nobila ei pornire de a ajuta Cehoslovacia. Când o țară dovedește în acest fel înțelegerea obligațiilor ei morale, merită să i se acorde o încredere deplină în ce privește îndeplinirea obligațiilor sale legale“⁶⁶.

Militant ferm pentru înfăptuirea securității colective prin crearea unui front al păcii Nicolae Titulescu a urmărit cu viu interes negocierile între Marea Britanie, Franța și Uniunea Sovietică în vederea realizării unui tratat de asistență mutuală — inițiativă pe care, într-un interviu

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ I. M. Oprea, *op. cit.*, p. 377.

⁶⁵ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 834—836.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 838.

din ziarul „L’Epoque“, la 6 iunie 1939, o saluta cu entuziasm, considerînd că proiectul odată concretizat ar fi reprezentat „culmile ajutorului mutual“⁶⁷. Intervențiile lui Nicolae Titulescu în presa franceză au avut un deosebit succes. La 13 iunie 1939, „Press-Actualité“ adresa mulțumiri lui Nicolae Titulescu pentru permisiunea publicării articolelor sale în presa europeană și americană⁶⁸, iar Serviciul Internațional de Presă „Lutetia Press“ îi solicită acordul spre a-i difuza interviul în țările anglo-saxone, scandinave și Olanda⁶⁹. Mari personalități, ca lordul Halifax sau Anthony Eden, l-au felicitat în același sens⁷⁰.

Deși la jumătatea lunii mai din anul 1939 Nicolae Titulescu mai spera la reîntoarcerea în țară pentru a ține un curs la Universitatea din București⁷¹, l-a rugat pe unul din foștii săi colaboratori, bun prieten, să-i trimită o parte din lucrurile de la București în Franța. Știînd că obiectele de acasă erau menite să-i facă marelui surghiunit un interior mai agreabil, care să-i aline durerea înstrăinării, fostul său colaborator a deus toată sollicitudinea ca ele să ajungă cu bine la Monte Carlo⁷². Măsura s-a dovedit înțeleaptă deoarece legionarii aveau să-i devasteze casa din șoseaua Kiseleff, dar transportul nu a fost scutit de greutate. Mai târziu, la sfatul prietenilor din guvernul francez, o parte din lucrurile de valoare ridicată, Nicolae Titulescu le-a expediat la Nantes, dar, prin ocuparea ulterioară a localității, securitatea lor a devenit relativă⁷³.

Cu toate interdicțiile puse de statul român în privința contactelor și corespondenței cu Nicolae Titulescu⁷⁴, marele diplomat, care se ridica deasupra politicianismului cotidian, a rămas mereu în centrul opiniei publice din țară. Admirația și afecțiunea unor personalități sau a diferiți oameni din țară pentru Nicolae Titulescu au rămas nealterate. Expresia emoționantă a sentimentelor de afecțiune trimise din țară au reprezentat-o diferitele felicitări, în care urărilor exprimate era asociată speranța nutrită fierbinte asupra revenirii sale în patrie, spre a-i putea fi din nou de ajutor⁷⁵.

Marele diplomat — care se considerase „un soldat al țării“ sale — nu a cunoscut demobilizarea nici în ultimii ani ai vieții, continuînd să lupte pentru apărarea intereselor ei în perioada de grea cumpănă a declanșării războiului. Prin competența pe care i-o dădea vasta experiență și spiritul său vizionar a pregăt看 fundamentarea cauzei naționale la viitoarea conferință de pace. Deja după criza cehoslovacă din septembrie 1938, cînd Nicolae Titulescu avea certitudinea izbucnirii războiului, a început să studieze documentele conferinței de pace din 1919, încercînd să găsească noi argumente antirevizioniste pentru ca România să fie mai

⁶⁷ I. M. Oprea, *op. cit.*, p. 379.

⁶⁸ Muzeul de Istorie al R.S.R., V.M., f.n.i.

⁶⁹ *Ibidem*, V.M., f.n.i.

⁷⁰ *Ibidem*, V.M./90.

⁷¹ B.C.S., Secția Mss., ms. M., nr. 48, T. 6 : Nicolae Titulescu către Cornelia Nenișor, 12 mai 1939.

⁷² Muzeul de Istorie al R. S. România, nr. inv. 116.868 și 111266.

⁷³ Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 153.770.

⁷⁴ Nicolae Titulescu către Cornelia Nenișor — *loc. cit.*

⁷⁵ Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 116.860, 116.907, 116.848, 116.876, 116.893.

bine pregătită la viitoarele tratative⁷⁰. Faptul că România nu avea nici un aliat îl nemulțumea, iar nerealizarea pactelor de asistență o considera cauza dezastrului. Izbucnirea războiului, situația de izolare a României i-au provocat o profundă mîhnire. Beneficiind de contactele cu mari personalități ale lumii politice occidentale și de accesul la surse de informare primordiale, Nicolae Titulescu a trimis cercurilor conducătoare din țară prețioase rapoarte și memorii spre a fi de folos apărării intereselor naționale. Din elaborarea lor și-a făcut o nobilă îndatorire, deoarece în memoriul trimis regelui Carol al II-lea, la începutul războiului, arăta : „Cînd este vorba de țara mea, îmi este imposibil să o las fără apărare și să nu transmit ceea ce guvernul român trebuie să știe...”⁷⁷.

Ultimele contacte cu cercurile oficiale de la București Nicolae Titulescu le-a avut în toamna anului 1940. De îndată ce a luat cunoștință de decretul din 7 septembrie și 23 septembrie 1940 privind controlul averii foștilor înalți demnitari, a căutat să-și adune actele necesare declarației pe care dorea să o depună la termen. Deși a întâmpinat numeroase greutăți în procurarea actelor necesare pentru redactarea declarației (unele documente se găseau și în alte țări, nu numai în Franța), Nicolae Titulescu arăta în declarația trimisă în țară că îndeplinește cu adîncă satisfacție obligațiile impuse, ele constituind un imperativ categoric încă din 1921, cînd Parlamentul român i-a votat legea, propusă ca ministru de finanțe, asupra impozitului pe capital⁷⁸. În aceeași perioadă elaborează un memoriu, expedit la 23 octombrie 1940 generalului Ion Antonescu, în care îi expunea considerentele după care se conduseseră în politica externă între anii 1932—1936 și repercusiunile ce le-a produs demiterea sa⁷⁹. Sperînd în reîntoarcerea în țară cel puțin a soției sale, Nicolae Titulescu a rugat în acea perioadă pe procuratorul său general de la București să facă demersurile oficiale. Potrivit dorinței marelui patriot, Ecaterina Titulescu urma să locuiască în imbolit din șoseaua Kiseleff, beneficiind de toate veniturile ce i-ar fi revenit de pe urma bunurilor din țară și mai ales de averea de la Titulești⁸⁰. Din nefericire nici această năzuință nu i s-a îndeplinit. Dezamăgit, Nicolae Titulescu a încercat cu un număr restrîns de rude și colaboratori să părăsească Europa spre a se stabili în Brazilia, dar autoritățile spaniole, din ordinul ministrului de externe, l-au împiedicat să treacă frontiera în ciuda tuturor vizelor de pe pașaportul său diplomatic⁸¹. În februarie 1941 a inițiat noi demersuri pentru ca Ministerul Afacerilor Străine al Portugaliei să prevină consulatul din Marsilia spre a-i da autorizația pentru obținerea vizei. După ce vizele braziliene au fost obținute, mai rămăsese de rezolvat doar rezervarea locurilor pe un mare pachebot, călătoria însă nu s-a mai efectuat⁸². Sănătatea marelui diplomat, precară de-a lungul zbuciumatei sale vieți, a fost supusă ultimilor încercări. Dezamăgirilor

⁷⁰ Ibidem, nr. inv. 111.259.

⁷⁷ Ion Grecescu, *op. cit.*, p. 242.

⁷⁸ Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 153.770.

⁷⁹ I. Grecescu, *op. cit.*, p. 243.

⁸⁰ Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 153.781 și 153.782.

⁸¹ *In memoriam Nicolae Titulescu*, p. 248 ; J. de Launay, *op. cit.*, p. 184.

⁸² Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 116.879.

strînse cu ani în urmă s-au adăugat efectele războiului și agravarea bolii pînă în stadiul ei final. Agonia a fost lungă și chinurile mari. Din Elveția, Ecaterina Titulescu s-a deplasat la Cannes spre a-1 îngriji. Acolo l-a găsit într-o stare de slăbiciune de nedescris, neștiind nici măcar dacă o putea recunoaște⁸³. La 17 martie 1941, departe de patrie s-a stins acela care-i închinase întreaga sa viață. Ultima sa dorință, arăta Ecaterina Titulescu într-o scrisoare trimisă unei prietene din țară la scurt timp de la tristul eveniment, a fost să fie înmormîntat la Brașov, în Transilvania ce a reprezentat idealul pentru care și-a închinat viața⁸⁴. Această dorință Nicolae Titulescu o formulase încă din anul 1937 prin testament⁸⁵ și rugămîntea adresată lui Iuliu Maniu că, în cazul morții sale, el sau ori care alt membru al P.N.Ț. să-i rezerve un loc de înmormîntare la Brașov⁸⁶. Cu două luni înainte de moartea sa, Nicolae Titulescu a telegrafiat din Cannes lui Iuliu Maniu arătîndu-i că, spre deosebire de 1937, intervenția sa nu mai este o rugămînte, ci o sarcină testamentară⁸⁷. În condițiile războiului, ultima dorință a marelui patriot a fost nerealizabilă. Înhumarea s-a făcut în cripta bisericii ortodoxe St. Michel din Cannes, Ecaterina Titulescu intenționînd, atunci „cînd se va putea“, să-l înmormînteze la Brașov⁸⁸. În timpul funeraliilor, își amintea nepotul său și fost secretar, colonelul Sergiu Nenișor, sicriul a fost acoperit cu tricolorul românesc, iar autoritățile franceze au adus un ultim omagiu marelui prieten al Franței, depunînd panglica „Legiunii de Onoare“. O coroană din email cu inscripția „Ardealul recunoscător“, așezată de o persoană necunoscută, a adus grațitudinea pioasă celui care se considerase soldat al unirii Transilvaniei cu vechea Românie⁸⁹.

Dacă la Cannes autoritățile franceze omagiaseră pe marele diplomat, iar în Anglia presa și personalitățile politice britanice și străine au cinstit memoria lui Nicolae Titulescu⁹⁰, cercurile oficiale din țară s-au opus. Cu toate interdicțiile, unele instituții și-au adus prinosul de recunoștință pentru memoria marelui diplomat. Academia Română, înaltul areopag de înțelepți ai patriei, care îl primise în rîndul „nemuritorilor“ în mai 1935 pentru „opera de reconstruire a Europei“, a adus un ultim omagiu la 21 martie 1941 celui care i-a fost membru de onoare și membru activ, o valoare excepțională printre valorile naționale⁹¹. Dacă generalul Ion Antonescu s-a opus sugestiei secretarului general al ministerului de externe de a se pune drapelul în bernă la vestea morții lui Nicolae Titulescu, toți funcționarii ministerului s-au prezentat a doua zi la birou în ținută de doliu⁹².

⁸³ Ibidem, nr. inv. 87328.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Nicolae Titulescu, *Ultima dorință*, în „Magazin istoric“, nr. 3, 1981, editor I. Grecescu.

⁸⁶ „Dreptatea“, an. XXII (seria a III-a), nr. 305 din 13 martie 1947.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Muzeul de Istorie al R.S.R., nr. inv. 87328.

⁸⁹ „Ultima oră“, 22 aprilie 1945.

⁹⁰ Dr. Valeriu Dobrinescu, *Documente străine privind activitatea diplomatică a lui N. Titulescu*, în *Titulescu și strategia păcii*, p. 346.

⁹¹ *In memoriam Nicolae Titulescu*, p. 165.

⁹² J. de Launay, *op. cit.*, p. 165.

„Ideile nu mor odată cu cei ce le întrupează“ a spus Nicolae Titulescu, omagiind pe cei doi colaboratori ai săi căzuți în octombrie 1934 la Marsilia pentru cauza păcii. Cercurile conducătoare au neglijat apele ferme și lucide ale marelui diplomat pentru apărarea păcii, omenirea fiind atât de greu încercată de marea conflagrație mondială. Dar — ca în vechea maximă : „gîndurile bune, chiar dacă sînt uitate, nu pier“ — omenirea după război și-a reamintit marile idealuri pentru care ilustrul diplomat militase cu fervoare. Gîndirea sa atât de complexă și cutezătoare, noblețea aspirațiilor și generozitatea eforturilor sale l-au consacrat pe Nicolae Titulescu drept unul din cei mai de seamă precursori ai fundamentării relațiilor internaționale pe baze noi. Sintetizînd perenitatea operei marelui diplomat, ministrul de externe al României socialiste arăta : „Concepțiile lui Nicolae Titulescu au prelungiri în contemporaneitate. Principiile cărora s-a dedicat pînă la sfîrșitul vieții sale — pentru transpunerea cărora în practica relațiilor internaționale de toate statele mari sau mici, a militat neabătut — constituie azi norme imperative generale ale dreptului internațional contemporan, ideile forță ale epocii noastre, menite a face, cum deseori sublinia el, ca în raporturile dintre state să prevaleze forța dreptului, nu dreptul forței“⁹³. Idealurile de pace, colaborare și înțelegere între toate națiunile lumii, pentru care a militat Nicolae Titulescu la vremea sa, își găsesc o strălucită dezvoltare în politica externă actuală a Republicii Socialiste România.

NICOLAE TITULESCU PENDANT LES DERNIERES ANNÉES DE SA VIE

Résumé

Destitué du gouvernement a 29 août 1936, à la suite des pressions exercitées par les forces fascistes extérieures et par certains milieux réactionnaires de l'intérieur du pays, Nicolae Titulescu a été marqué par une maladie grave et après l'avoir vaincue, il a repris son activité depuis le printemps de l'année suivante, tout en ayant comme but la défense de la paix et des intérêts de la patrie.

Après son retour dans le pays natal dans l'intention de s'y établir définitivement, Nicolae Titulescu, menacé par les terroristes fascistes roumains pendant la campagne électorale de décembre 1937, a été obligé de partir pour toujours à l'étranger. Jusqu'à la fin de sa vie il s'est mis au service dévoué des desiderats majeurs de l'humanité, sa diligente activité, sa pensée tellement complexe et hardie le consacrant tel un des plus notables précurseurs en ce qui concerne la consolidation des relations internationales sur des principes nouveaux.

⁹³ Ștefan Andrei, *Cuvînt înainte*, la I. Grecescu, op. cit., p. 8.